

KENESEI ISTVÁN

A főnévi módosító és az i-módosító: két új kategória bemutatása

This paper is concerned with the derivational affix *-i*, which is shown to represent a subclass of a new category in Hungarian grammar, that of the nominal modifier, since it is demonstrated not to derive adjectives *per se*, as has been taken for granted so far. The affix can be added to either words or phrases. When it attaches to words the derivative behaves like relational adjectives, but it occurs in the same positions as nominal modifiers, as distinct from constituents of compounds. When it attaches to phrases its 'base' is almost always referential, setting it apart from ordinary derivational affixes. Its behaviour with respect to arguments and conceptual-semantic frames in complex event nominals versus result nominals is also examined.

Keywords: adjective derivational suffix, noun modifier, relational adjective, action nominal, argument.

1. Bevezetés¹

Ebben a tanulmányban egy olyan morfémával foglalkozunk, amelynél kisebb méretűt keresve sem találunk egy nyelvben sem: az *-i* melléknévképzővel. Azt kívánjuk majd kimutatni róla, hogy ha egy szó méretű elemre kerül, akkor alapelőször véve nem melléknevet képez, legalábbis nem a szokásos minősítő használatú melléknevet. Amikor pedig a szónál nagyobb, azaz szintagma méretű elemre kerül, akkor a terminus hagyományos értelmében már nem is számíthat képzőnek, bár – kényelmi szempontokból a hagyományt követve – e cikkben is végig képzőként fogunk hivatkozni rá.

Először az e képzőről szóló széles körben elfogadott felfogást ismertetjük, majd amellyel fogunk érvelni, hogy az *-i* a főnevek egyfajta főnévi módosítását teszi lehetővé. Azután arra hozunk fel bizonyítékokat, hogy nem csupán szavakhoz, hanem szintagmákhoz is csatlakozhat, vagyis ilyenkor valójában nem képző, de legalábbis nem úgy működik, ahogy a többi képző. Végül néhány igen érdekes tulajdonságát mutatjuk be, amelyek akkor figyelhetők meg, amikor cselek-

¹ Köszönettel tartozom a cikk két névtelen lektorának, továbbá és különösen az első változatot rendkívül alaposan elolvasó, ahhoz számtalan segítő megjegyzést fűző SIPTÁR PÉTERnek. Nélkülük mindaz, amit itt mondani szándékoztam, sokkal kevésbé lett volna világos – ami persze nem azt jelenti, hogy ha mégsem lett az, akkor őket terhelné a felelősség.

A tanulmány az OTKA NK 100804 „Átfogó magyar nyelvtan” című kutatás keretei között készült.

vésnevekkel – ezen belül is különösen akkor, ha tényt és cselekvést kifejező főnevekkel – áll konstrukcióban.

2. Kiindulás: az *-i* az eddigi leírásokban

A morfológiai érdekességekben bővelkedő magyar nyelv leíró nyelvtanaiban az *-i* toldalék eddig semmiféle problémát nem okozott. Egyetlen változatlan /i/ fonémából áll, nincsenek allomorfjai, és az összes morfológiai sajátossága abban merül ki, hogy nehezen eldönthető, mi a teendő, ha a tő /i/ fonémára végződik, illetve, hogy viselkedése nem hasonlít a másik, az ún. birtoktöbbségitő *-i* morfémaéra, mivel az a tömagánhangzót megnyújtja, pl. *apá-i*, de az itt szóban forgó toldalék nem: *apa-i*.²

A toldalék tulajdonságait részletesen először RUZSICZKY (1961) ismertette, illetve a közelmúltban KIEFER – LADÁNYI (2000: 175–176), valamint LADÁNYI (2007: 114–119). E felsorolások közül a legutóbbit fogjuk itt idézni – jelentősen rövidítve és az eredetitől kissé eltérően tagolva, valamint – egyelőre – mellőzve a példákat.

- (1) a. Az *-i* melléknévképző termékenyen csak főnevekhez járul. Névutók esetén... pusztán azért nem beszélhetünk termékenységről, mivel a névutók zárt osztályt alkotnak.
- b. Az *-i* képző a következő jelentésekben kapcsolható produktívan főnevekhez: foglalkozást, funkciót, pozíciót jelentő köznevek, személynevek, intézménynevek, földrajzi nevek, továbbá *-As* képzős főnevekkel jelölt elvont fogalmak, művészeti ágak, tudományterületek, valamint időpontok vagy időtartamok nevei.
- c. Az *-i* képző nem járulhat betűszavakhoz és *i*-re vagy *-ció* fonémálancra végződő köznevekhez.
- d. Az *-i* képzővel történő képzés... nem szokásos az anyagnevekkel, termékek nevével, szellemi munka eredményét kifejező főnevekkel, gyűjtőnevek esetében, állatok, növények nevével, állapotot, cselekvést, történetet jelentő elvont főnevekkel, és testrésznevekkel, amelyek esetében az összetartozási viszonyt összetételekkel fejezzük ki.

Ebből a leíró nyelvtani szempontból első látásra pontos és részletes összefoglalásból fogunk kiindulni és erre támaszkodva fogalmazzuk meg alternatív javaslatainkat.

² Erre az érdekességre ROBERT M. VAGO hívta fel a figyelmemet.

3. A korábbi megközelítések hiányosságai

Első kérdésünk arra vonatkozik, hogy miért is tekintjük a képzés eredményeként létrejött lexémát melléknévnek. Hangsúlyozzuk, hogy nem a már „bevett”, a szótárakban rögzített, azaz lexikalizált, és ezért a mi szempontunkból nem is *i*-képzős, hanem csupán *-i* végű melléknevekről beszélünk, hanem a produktív szóképzéssel, új szóként létrehozott formákról. Jóllehet az *-i* képzővel ellátott szavak mind megjelenhetnek a főnévi fej módosítóiként és ilyen szerepben többnyire mellékneveket találunk, e ponton máris elkezdhetünk gyanakodni, hiszen egy ideje már tisztában vagyunk azzal, hogy nem mindegyik kifejezés melléknév, amely egy főnevet előtte állva módosíthat.

Egy másik képzőről szóló korábbi cikkemben (KENESEI 1996) ugyanis azt mutattam be, hogy mivel az *-ú/-ű* toldalék szintaktikai egységekhez, főnévi csoportokhoz (NP-hez vagy DP-hez) csatlakozik, továbbá produktívan nem képez melléknévet, az így létrejött szerkezetet legjobb lenne nem melléknévnek, hanem jelzőnek nevezni a hagyományos terminológia szerint, hiszen nem szó, hanem szintagma méretű elemmel van dolgunk. Következésképpen szófajváltásról, tehát szóképzésről sem beszélhetünk ez esetben.

A következő példa jól illusztrálja állításunkat: *a Richárd hatalmánál nagyobb hatalm-ú uralkodók*. A magyar nyelvben a *hatalmú* szó nem fordulhat elő önálló melléknévként, vagyis nincs olyan, hogy **a hatalmú uralkodó*, és általában nem lehetséges az [N+*ú/ű* = Adj] képlettel leírni a képző működését. Az ebben a példában szereplő szerkezet alapja az *a Richárd hatalmánál nagyobb hatalom* főnévi kifejezés, azaz DP, és ehhez járul hozzá a képző, amely lehetővé teszi, hogy a szerkezet az *uralkodók* főnév prenominalis módosítója legyen, és ne kényszerüljön rá, hogy a mindig kéznél lévő posztnominalis vonatkozó mondat-
tal kelljen kifejezni ugyanazt a tartalmat, pl. *az az uralkodó, akinek a Richárd hatalmánál nagyobb a hatalma*. Fenti állításunk érvényén nem változtat az sem, hogy vannak olyan lexikalizált *-ú/-ű* képzős melléknevek is, mint a *hímnemű* vagy a *félárú*.³

Az *-i* képző sok tekintetben hasonlóan működik, mint majd később látni fogjuk. Először is a képzés eredménye ilyenkor is a főnév előtti módosító, azaz jelző pozíciójában jelenik meg. Ha például az *asztal* vagy *edző* szóból képzett *asztali*, *edzői* derivátumokat vesszük szemügyre, azt látjuk, hogy viselkedésük több vonatkozásban is eltér a melléknevek jelentős részétől, amelyeket az alábbi példadonorban a *remek*, illetve az eredetileg *i*-képzős, de lexikalizált *isten*i melléknév képvisel. Példáinkban *ad hoc* szerkezeteket használunk, mint az *asztali labda* vagy az *edzői módszer*, egyrészt a szerkezet általános produktivitását illusztrá-

³ L. még HASPELMATH – SIMS 2012 11. fejezetét e kérdéskörrel.

landó, másrészt azért, hogy ne vezessenek tévútra a bevett, lexikalizált kifejezések, mint pl. az *asztali lámpa*.

- (2)a. Prenominális helyzet
isteni/remek/asztali/edzői labda/módszer
- b. Fok- és mértékhatózóval
*egy nagyon/kifejezetten isteni/remek/*asztali/*edzői labda/módszer*
- c. Középfokkal
*Ez istenibb/remekebb/*asztalibb/*edzőibb labda/módszer, mint az.*
- d. Névszói állítmányban
*Ez a labda/módszer isteni/remek/*asztali/*edzői volt.*
- e. Másodlagos állítmányként⁴
*Ez a labda/módszer isteninek/remeknek/*asztalinak/*edzőinek látszik.*
- f. További, pl. határozószói képzés alapjaként
*Anna istenien/remekül/*asztalian/*edzőien dobja a labdát/tanítja a módszert.*

Ha a (2)-ben felsorolt tulajdonságok jellemzik a mellékneveket, akkor a benünket érdeklő *i*-képzősökre, azaz a produktívan létrehozott, nem lexikalizált *i*-képzősökre ezek közül meglehetősen kevés, azaz csak a (2a) – és többek számára a (2e) – alatti vonatkozik, amint erre már egy másik cikkemben is utaltam (KENESEI 2010).

A jelzői módosítók viselkedésének különbségeit már BALLY (1944) is észrevette, aki a francia és általában az újlatin nyelvekben előforduló relációs mellékneveket (pl. *chaleur solaire*, szó szerint: 'hő napi', azaz 'naphő', a *nap* = 'égitest' értelemben), azzal jellemezte, hogy szemben a minőségjelzőkkel ezek egyáltalán nem lehetnek prenominálisak, nem fordulnak elő állítmányként, nem fokozhatóak, és „főnévi értékük” van (BALLY 1944: 97). Mások később rámutattak, hogy a mellékneveket egy kritériumlista szerint lehet osztályozni, amelybe olyasmik tartoznak, mint az állítmányi szerep, fokozhatóság, polaritás, (az újlatin nyelvekben) a főnév előtti vagy mögötti előfordulás, ismételhetőség, mellérendelés, argumentumszerep, a jelzett főnévvel való szomszédosság stb. (pl. FÁBREGAS 2005, FRADIN 2007, BISELTO 2010, KOSHIISHI 2011). Ismét mások a módosítás jelentésbeli vonatkozásai alapján megállapították, hogy a főnévből képzett melléknevek szemantikai reprezentációja azonos a tövükben álló főnevekével (FRADIN 2008), vagy hogy a relációs melléknevek fajtát és nem egyedet jelölnek, mint a minőségjelzők (MCNALLY – BOLEDA 2004). Ezek szerint a kri-

⁴ SIPTÁR PÉTER megjegyzi, hogy számára a (2e) csillagos példái jobbak mint a (2b–d)-ben illusztráltak. Ez esetben a csillag helyett a „%” jel fejezné ki jobban azt, hogy vannak akik elfogadják a vizsgált szavaknak ezt az alárendelt („kis tagmondatszerű”) állítmányi helyét, de a distinkció lényegét ez nem érinti.

tériumok szerint az *i*-képzős kifejezések a magyarban a relációs melléknevek csoportjába tartoznának.⁵

Számos nyelvben vannak ilyen relációs melléknevek. MEZHEVICH (2002) szerint, amikor más nyelvek az N+N típusú szóösszetételt alkalmazzák, az oroszban két lehetőség közül kell választani. Az egyik a birtokos szerkezet (pl. *voditel' furgon-a*, szó szerint: 'vezető furgon-GEN', azaz 'furgonvezető'), a másik pedig a megfelelő főnévből képzett prenominális relációs melléknév, amelyet az alábbi példákkal illusztrálunk, megjelölve a fentiekben is felsorolt releváns tulajdonságokat.

(3)a. Prenominális pozíció

kniž-n-yj *magazin*
könyv-ADJ-MASC bolt
'könyves bolt'

b. Fok- és mértékhatózóval

**očen' kniž-n-yj* *magazin*
nagyon könyv-ADJ-MASC bolt
'nagyon könyves bolt'

c. Középfokkal

**Etot magazin kniž-n-eje,* *čem tot.*
ez bolt könyv-ADJ-COMP mint az
'Ez a bolt könyvesebb, mint az.'

d. Névszói állítmányban

**Magazin byl kniž-n-yj*
bolt volt könyv-ADJ-MASC
'A bolt könyves volt.'

e. „Rövid” melléknév

**Magazin byl kniž-en*
bolt volt könyv-ADJ.MASC
'A bolt könyves volt.'

Az orosz melléknév tulajdonságai tehát nagymértékben megegyeznek a magyar *i*-képzős mellékneveket jellemző jegyekkel. NIKOLAEVA – SPENCER (2012: 222skk.), amikor az angol N+N összetételeket és orosz megfelelőiket hasonlítják össze, azt állapítják meg, hogy az N+N szerkezetbeli „főnévi módosítók... valamilyen pragmatikailag meghatározott viszonyt fejeznek ki a fej és a módosító között (some pragmatically defined relation between the head noun and its

⁵ Az újabb magyar terminológia ezeket viszonyító mellékneveknek nevezi, és az itt felsorolt tulajdonságaik közül is említ néhányat, vö. KESZLER (2000: 142–143). Abban viszont eltér a véleményem, hogy ott az anyagneveket vagy például a *hajadon* szót (viszonyító) melléknévként kategorizálják.

modifier)” és hogy az orosz preminális derivátumok ugyanezt a viszonyt fejezik ki. Egy-egy adott nyelv tehát eldönti, hogy N–N típusú, vagy relációs melléknév típusú főnévi módosítást ír elő, vagy mindkettőt.⁶ Mivel a relációs melléknévek csoportja más lexémákat is tartalmaz (pl. *néhai, állítólagos, nagyfejű*), az alábbiakban az *i*-képzős derivátumokat „*i*-képzős módosítóknak” vagy „*i*-módosítóknak”, rövidítve „I-mod”-nak fogjuk hívni. Azt állítjuk tehát, hogy a köznévből képzett *i*-módosítók főnévi módosítók, és hogy a főnévi módosítók a relációs melléknéveknek egy részhalmazát alkotják.

Szemben azonban az angollal és az oroszsal, ahol csak az egyik vagy a másik lehetséges, a magyarban mindkét lehetőség fennáll, vagyis egymás mellett létezik az összetétel vagy a főnévi módosító és az *i*-módosító is. A következőkben azt vizsgáljuk, mitől függ a választás közöttük.

HETZRON (1978) és CINQUE (2010) óta tudjuk, hogy a főnévi fej előtt felsorakozó melléknévek sorrendje szemantikai tulajdonságokra vezethető vissza. A magyarban is az alábbi szabályszerűséget figyelhetjük meg, amelyben az „I-mod”-dal jelölt főnévi módosító két pozícióban is előfordulhat.⁷

(4) A melléknévek sorrendje a főnév előtt

MELLÉKNÉVEK				FŐNÉVI MÓDOSÍTÓK			FEJ
ÉRTÉK	MÉRET	SZÍN	EREDET	I-MOD	ANYAG	I-MOD	FŐNÉV
kedves	nagy	piros	francia	<i>asztal-i</i>	pamut	<i>asztal-i</i>	labda

A négy első csoportba tartozó (minősítő) melléknévek közül egyiket sem tudjuk a jobboldali *i*-módosító helyére, azaz az anyagnév és a főnévi fej közé helyezni. Ha a *pamut labda* kifejezésben (és társaiban) a *pamut* főnévi módosítóknak számít, akkor az *asztali* és a hozzá hasonló *i*-módosítók ezeknek a főnévi módosítóknak egy másfajta megjelenési formája.⁸ A lexikalizált *i*-képzős melléknévek természetesen az első négy csoporttal azonos pozíciókat foglalnak el, vagyis ezek valódi melléknévekként jelennek meg, pl. *isteni, eredeti, egyéni; óriási; égi, kínai*.

⁶ Itt és a továbbiakban az összetételeket „N+N”, a főnévi módosítást, illetve argumentum – fej szerkezetet „N–N” formával jelöljük. A magyarázat hamarosan következik.

⁷ Kérdéses, hogy szerepelhet-e egyszerre mindkét pozícióban is *i*-módosító, vö.: *a folyosói vas asztali díszlámpa*. SIPTÁR PÉTER vetette föl, hogy például a *tegnapi* vagy a *Thomas Mann-i* helye más lehet. Ennek valószínűleg az az oka, hogy főnévi módosító csak köznévből származhat. Ugyancsak ő hívta fel a figyelmemet a *műanyag piros tojás* rendhagyó sorrendjére, de itt valószínűleg a *piros tojás* egyetlen lexémának számít, vö. **műanyag friss/pettyes tojás*.

⁸ Itt és a továbbiakban nem mindig követjük a magyar helyesírási szabályokat az egybe-, illetve különírás tekintetében, elsősorban azért, hogy mondandónkat világosabbá tudjuk tenni.

Másfelől arra is érdemes felfigyelni, hogy a más típusú relációs melléknevek nem a főnévi módosítók helyét foglalják el, hanem általában a minősítő melléknevek előtt jelennek meg, pl. *a néhai kedves francia (*néhai) szomszédom*.

Figyeljük meg, hogy a két köznévből álló szerkezetekben sem az i-módosító, sem az anyagnév nem kerülhet az intézmények (*bank*) vagy termékek (*kép*) neve és a főnévi fej közé, de ez fordítva nem áll fenn, azaz az i-módosító vagy anyagnév és a főnévi fej közé elhelyezhető az intézmény- vagy terméknev, vö. (5a-d). Sőt nem is minden i-módosító viselkedik egyformán e tekintetben, mivel az eredetet jelölők nem számítanak a főnévi módosítók közé, vö. (5e-f).

(5)a. vas/folyosói kép/fali keret	b. *kép vas/fali keret
c. beton/városi bank/zöldövezeti épület	d. *bank beton/városi épület
e. londoni pamut ruha	f. *pamut londoni ruha

Ezen a ponton azt tudjuk rögzíteni, hogy az intézmény- és terméknevek a főnévi fejjel összetételt (N+N) alkotnak, és ezért nem lehet közéjük – az összetételekre vonatkozó általános szabályok szerint – semmit sem elhelyezni. Viszont az anyagnevek főnévi módosítókként (N–N) működnek, ezért más főnévi típusú módosítók, köztük az i-módosítók csoportjába tartozó lexémák is megjelenhetnek az anyagnév és a főnévi fej között. A köznévből képzett i-módosító tehát a főnévi módosítás egy változata, de például a helynévből képzett i-módosító az eredetet jelölő melléknevekkel viselkedik azonos módon, amire alább még visszatérünk.

4. A főnévi módosítás lehetőségei

Mihelyt az i-módosítók csoportját nem szokásos, minősítő típusú mellékneveknek, hanem a főnévi módosítás egyik lehetőségének tartjuk, az eddig rendszertelennek látszó állítások, például az (1) alatt felsorolt tulajdonságok a helyükre kerülnek. Az anyagnevek például, mint láttuk, a képző nélküli főnévi módosítást valósítják meg, l. (1d). Az (1c) továbbá azt mondja ki, hogy „az *-i* képző nem járulhat betűszavakhoz”. Itt minden bizonnyal arról van szó, hogy a betűszók által rövidített teljes alakok nem lehetnek N–N szerkezetek előtagjai, hanem csak i-módosító formában módosíthatnak főneveket, viszont a nekik megfelelő betűszók pont fordítva működnek: csakis N–N szerkezetben fordulhatnak elő.

(6)a. pénzügyminisztériumi/bölcsészkar dolgozó/kiadvány
b. *PM-i/*BTK-i dolgozó/kiadvány
c. *pénzügyminisztérium/*bölcsészkar dolgozó/kiadvány
d. PM/BTK-dolgozó/kiadvány

Az i-módosító és a pusztán főnévi módosító a teljes név, illetve a betűszó tekintetében nyilvánvalóan kiegészítő eloszlásban, komplementer disztribúcióban van egymással: ahol az egyik megjelenhet, ott a másik nem, és viszont. Morfoló-

giai terminológiát használva a két forma kölcsönösen blokkolja a másikat. Az nem világos, hogy a betűszó miért viselkedik így, de számunkra most az a fontos, hogy rögzítsük: az N–N típusú és az [N+i – N] típusú módosítás ugyanannak az éremnek a két oldala, és ezt pontosan a komplementer disztribúciójuk bizonyítja.⁹ Egyetérthetünk tehát FÁBREGAS (2007: 31) konklúziójával: „ezek a relációs melléknevek azért mutatják a főnevek jelentésbeli és formai viselkedését, mert valójában főnevek.”

A LADÁNYI (2007: 116–117) alapján közölt lista a (7) alatt olyan főnevekre ad példákat, amelyek nem vehetik fel az *-i* képzőt.

(7)a. anyagnév:	pamut(*-i) labda
b. növény neve:	tulipán(*-i) szirm
c. állat neve:	tigris(*-i) harapás
d. terméknév:	cipő(*-i) bolt; festmény(*-i) stílus
e. gyűjtőnév:	csoport(*-i) létszám
f. testrésznév:	mell(*-i) izom
g. rész-egész nevek:	asztal(*-i) fiók
h. elvont főnevek:	béke(*-i) vágy

A fentiek alapján azt a tanulságot vonhatnánk le, hogy az *-i* képző mindazokban az esetekben blokkolva van, amikor létezik egy N+N összetételi, illetve főnévi módosítói alternatíva. Csakhogy a blokkolás jelensége korántsem olyan általános, mint azt az eddigiekből gondolhatnánk.

Tekintsük először az intézményneveket. Az *egyetem* szó például kétféleképpen viselkedik egy főnévi fej előtt:

(8)a. egyetem építés	b. egyetemi építés
c. *egyetem tanár	d. egyetemi tanár

A (8a) szerkezetben az *egyetem* a deverbális *építés* főnév argumentuma, a főnév tövében álló ige tárgya. A (8b)-ben az *egyetem* nem argumentuma a szerkezet fejében álló főnévnek, itt ugyanis egy laza szemantikai-fogalmi kapcsolat jön létre a jelző és a főnév között, amelyben az *egyetem* jelölheti az építés helyét,

⁹ SIPTÁR PÉTER lehetséges ellenpéldaként említi a *TGM-i éleslátás-t* (Tamás Gáspár Miklós nevének közszájon forgó rövidítése alapján). Itt bizonyára arról van szó, hogy az e szabályszerűség hatókörébe tartozó betűszóknak intézményneveknek kell lenniük; a *TGM* pedig valójában személynév, még ha rövidítve van is. SIPTÁR másik példája a *N.Y.-i rendőrség* szerintem csak írásban létezik, kiejteni nem tudjuk, csakúgy mint analóg hazai változatát, a *bp-i rendőrség-et*, melyet szintén nem „bépei rendőrség”-ként olvasunk ki.

A tulajdonnevek *i*-képzős alakjáról érintőlegesen l. még KICSÍ – KÁLMÁN 2012-t is.

megrendelőjét, finanszírozóját stb. Ugyanez a különbség áll fenn a (8c–d) között is, amit egy analóg példával illusztrálunk.

(9)a. földrajz tanár	b. *földrajzi tanár
c. kínai tanár	d. *Kína tanár
e. földrajzi helyzet	f. (közép)iskolai tanár

Látjuk, hogy (9a)-ban a *földrajz* argumentuma a *tanár* főnévnek: a tanár földrajzot tanít. Emiatt nem lehetséges a (8c): senki sem tanít „egyetemem” mint tantárgyat. Alapjában véve a (9b) nem agrammatikus, csak értelmezhetetlen, mert nem lehet találni olyan fogalmi-szemantikai viszonyt, amely a „földrajz” és a „tanár” között fennállhat és nem a „tantárgy-tanítás” relációt képezné le. A (9c) két értelme közül az egyik az argumentum-ige viszonyra megy vissza, amilyen a (9a) is, vagyis itt a kínait (nyelvet, irodalmat stb.) tanító személyről van szó, a másik értelme a szokásos (eredetet kifejező) minőségjelző. Az elvben lehetséges (9d) a (9c) blokkoló hatása miatt nem jöhet létre. Természetesen ha a *földrajz* csak módosítója, nem pedig argumentuma a főnévi fejnek, mint a (9e)-ben, akkor felveheti az *-i* képzőt, jóllehet ez nem kötelező, hiszen ugyanaz a főnévi fej előfordul N+N összetételben is, pl. *beszéd helyzet*. Ha pedig a *tanár* fej módosítója nem argumentuma a fej tövében álló *tanít* igének, akkor az *i*-képzős alakban kell megjelennie, l. (9f), illetve (8d).

Ha a főnévi módosítás és az *i*-módosító nem zárják ki egymást, érdemes más eseteket is megvizsgálnunk, amelyekben mindkettő lehetséges. LADÁNYI (2007) is megjegyzi, hogy a (7c) típusa rendszeresen megengedi az *i*-képzős alternatívát, pl. *elefánti méret*. Hozzátehetjük a *tigrisi vadság* vagy a *dinoszauruszi idők* példáit is, és próbálkozhatunk azzal az általánosítással, hogy ahol az N+N szerkezet (valójában összetétel) a rész-egész viszony kifejezésére van fenntartva, ott az *i*-módosító fed le minden más viszonyt, vagyis továbbra is ragaszkodhatunk ahhoz, hogy az *i*-módosító a főnévi módosítás alternatív formája.

A (7f) esetében megint más a helyzet. Az ide tartozó testrésznevek általában megengedik az *i*-módosító formát, amit az alábbiakban illusztrálunk.

(10) a. <i>kéz műtét</i>	b. <i>kézi műtét</i>
c. <i>agy műtét</i>	d. <i>agyi műtét</i>
e. <i>agy sejtek</i>	f. <i>agyi sejtek</i>

A minta ismerős: az N–N szerkezetben az elöl álló főnév argumentumként értelmezhető, ha a főnévi fejnek lehet argumentuma, ezért a (10a)-ban a műtét tárgya a kéz, vagyis azt operálják. A (10b)-ben viszont a *kéz* már nem lehet argumentum, a kézenfekvő értelmezés pedig instrumentumként, azaz a műtét végrehajtásának eszközeként valószínűsíti a szerepét, azaz a műtétet kézzel hajtják végre. Ez az értelmezés nem elérhető a (10d) számára, ezért az nagyjából ugyanazt jelenti, mint a (10c), hiszen ha a (10d) helyviszonyt fejez ki, akkor lényegé-

ben nem különbözik a (10c)-nek a (10a)-hoz hasonló értelmezésétől. Ez a minimális különbség nagyobb értelmezési eltérést is lehetővé tesz a (10e–f) esetében, ahol a (10e) a rész-egész viszonyból következően kizárólag neuronokat jelenthet, de a (10f) tág értelemben jelölheti mindazokat a sejteket is (kötőszövet, vér, ideg), amelyek az agyban találhatók. Ilyen alapon a *láb műtét* és a *?lábi műtét* között is felfedezhetünk értelmezési különbséget, még ha némi fantázia szükséges is ahhoz, hogy elképzeljük a lábbal végrehajtott operációt a második esetben.

Ha két főnév áll egymás mellett, akkor ezek lehetnek a) összetételi viszonyban, pl. *tulipán szírom*; b) „argumentum – fej” viszonyban, pl. *egyetem építés*; és végül c) főnévi módosítási kapcsolatban, pl. *pamut labda*. Az összetétel és a főnévi módosítás közötti különbséget úgy érhetjük tetten, ha megpróbálunk más módosítókat elhelyezni a fej és a módosító között, pl. **tulipán növényi szírom*, szemben a *pamut asztali labda* lehetőségével.

Leszögezhetjük tehát, hogy az *i*-módosító az N–N típusú főnévi módosítás számára alternatívát kínál, különösen amikor az N–N szerkezet egyértelmű „argumentum – fej” viszonyt valósít meg. Nem azt állítom tehát, hogy az *i*-képzős módosítók főnevek lennének, hanem azt, hogy szerepük pontosan olyan, mint az *-i* képző nélküli főneveké: de amíg ezek nem melléknevek, azok igen, méghozzá sajátos típusú relációs melléknevek.

Egyfelől tehát létezik a főnévi módosítók osztálya, amelybe változatlan köznévi formájukban az anyagnevek, továbbá az *i*-képzős köznevek tartoznak, másfelől létezik a relációs (vagy viszonyító) melléknevek osztálya, amelybe mind az (*-i* képző nélküli) fokozhatatlan, csak prenominális jelzői helyzetben álló, fok- és mértékhatározókat fel nem vehető lexikalizált melléknevek (pl. *néhai*, *állítólagos*), valamint a köznévből *-i* képzővel *ad hoc* alapon létrehozott, tehát nem lexikalizált főnévi módosítók tartoznak – de más-más pozíciókban a módosított főnév előtt. A melléknevek ez utóbbiakkal átfedésben nem lévő másik nagy osztálya a minősítő mellékneveké, amelyek csak annyiban hasonlítanak az előzőekre, hogy prenominális helyzetben is megjelenhetnek – de ismét nem azokban a pozíciókban, amelyekben a relációs melléknevek.

5. A szintagmához csatlakozó képző

Miután láttuk, hogy az *i*-módosító nem a minősítő melléknév egy alfaja, hanem a relációs melléknevek egy részhalmazát alkotó főnévi módosítás egyik változata, vizsgáljuk tovább azokat az eseteket, amelyekben az *i*-módosítók világosan elválnak a többi relációs melléknévtől.

A ’valamivel ellátott, valamihez hasonló’ jelentést kifejező *-s* képző igen produktív, pl. *fémes*, *falás*, *tokos*, *sörös*, *erdős*. Bizonyos körülmények között az *-s* változhat az *-i* képzővel.

- (11) a. az ?évi jelentés b. az éves jelentés
 c. a 2014. évi jelentés d. *a 2014. éves jelentés

Ennyi példából is látható, hogy az *-s* képző az *év* szóhoz, míg az *-i* toldalék az *a 2014. év* főnévi csoporthoz adódik hozzá, és jóllehet az *-i* képzőt rá lehet tenni egy szóra is, az *-s* nem jelenhet meg a szónál, pontosabban [(A/Num)+N] szerkezetnél nagyobb méretű kifejezésen.¹⁰ Az alábbi példák ezt még plasztikusabban mutatják be.

- (12) a. [[a legutóbbi három év]-i] jelentés]
 b. [a [legutóbbi [három [éves jelentés]]]]]
 c. [a [legutóbbi [[három éves] jelentés]]]]

A (12a)-ban a jelentés a legutóbbi három évről szól; a (12b)-ben három darab egyéves jelentésről van szó, amelyek a legutóbbiak, azaz legfrissebbek, a (12c) pedig egyetlen friss jelentésről beszél, amely egy hároméves időszakot ölel fel.

De nem egyszerűen arról van szó, hogy az *-i* képző nagyobb szintaktikai szerkezethez csatlakozik, mint az *-s*, hanem arról, hogy amit az *-i* maga mellé vesz, az referenciális kifejezés. Nyilvánvaló, hogy *a 2014. év* szintagmának van referenciája, ugyanúgy, ahogy az *elmúlt három év*-nek is, szemben a *három éves*-sel, ami csupán egy időtartamot jelöl, de azt nem, hogy az mikor volt. Ugyanez a különbség mutatkozik meg az alábbi példapárban is.

- (13) a. a három órai értekezlet
 b. a három órás értekezlet

Jóllehet a (13b) többek számára jelentheti a három órakor kezdődő értekezletet is, a (13a) semmiképpen nem utalhat az értekezlet időtartamára, csak a (referenciális) kezdőpontjára. Egyes beszélők még a *három órás*i formát is használják, de csakis az időpont értelemben, ami megint az *-i* képző szerepét húzza alá. A kerek órák esetében fennálló választási lehetőség eltűnik a tört órai időpontoknál, pl. *a fél három órai/*órás értekezlet*.¹¹ Ilyen példákat találunk más időbeli kifejezések kapcsán is, pl. *(a múlt) heti – (három) hetes (tanfolyam)*; *(a jövő) hónapi – (több) hónapos (utazás)*. Az *i*-képzős kifejezések tehát referenciálisak, míg az *s*-képzősök nem.

Egy további érdekes tulajdonsága az *-i* képzőnek, hogy tulajdonnevek is felvehetik (RUZSICZKY 1961, KESZLER 2000, LADÁNYI 2007). Mondanunk sem

¹⁰ Amint azt KENESEI 1996-ban is kifejtettem, az *-s* a főnévi csoportnál, azaz a DP-nél kisebb szerkezeten tud csak megjelenni, ami maximum egy adjunktummal, azaz melléknévvel vagy számnévvel módosított főnév lehet, pl. *zöld kabátos, három garasos*.

¹¹ Bár olyan létezik, hogy *a fél/negyed hármás értekezlet*, a számnévhez ugyanis nem lehet hozzátenni az *-i* képzőt.

kell, hogy minden tulajdonnév teljes (referenciális) főnévi csoportot, DP-t alkot, tehát a képző itt is szintagmához járul. Tekintsük először a személyneveket.

- (14) a. Semmelweis Ignác-i módszerek
 b. semmelweisi módszerek
 c. *ignáci módszerek
 d. ulászlói gyávaság

Nyilvánvaló, hogy a nevek referenciális kifejezések, de a keresztnév nem azonosít elegendő mértékben, ezért csak a vezetéknevből lehet jelzői alakot képezni, esetleg a keresztnévvel együtt – kivéve, ha a keresztnév önmagában is jól képes azonosítani, ami elsősorban az uralkodók esetében jöhet szóba. Ismerős terepre érkezünk, amikor felfedezzük, hogy a tulajdonnevekből nem mindig lehet összetételeket képezni, ám itt nem találjuk a korábban leírt kiegészítő eloszlást az összetétel és a képzés között.

- (15) a. orvos/*Semmelweis(i) bírálás
 b. orvos/Semmelweis(i) kritika
 c. orvos/*Semmelweis(i) meghívás
 d. orvos/Semmelweis(i) ügy

Úgy látjuk, hogy a tulajdonnév nem jelenhet meg, amikor a főnévi fejnek saját argumentumszerkezete van, mint a (15a, c)-ben, és itt az *i*-képzős alak sem alternatíva – szemben az olyan főnévi fejjel alkotott kifejezéssel, amelyben a fejnek nincsen argumentumszerkezete (15b, d). Erre alább még visszatérünk.

A (15)-ben is kétségtelen referenciális kifejezések szerepeltek, de most többszavas leíró jellegű tulajdonnevekkel bővítjük a listát, s ezek további váratlan meglepetéseket tartogatnak.

- (16) a. a demokrata párti jelölt
 b. a legfelsőbb bírósági ítéletek
 c. ?%a modern demokrata párti jelölt
 d. ?%a legfelsőbb közigazgatási bírósági ítéletek

A helyesírási szabályok ellenére, amelyek a kisbetűs írást követelik meg, a *Demokrata Párt* referenciális (tulajdon)névként működik itt, csakúgy mint a többi kifejezés. A gondot az okozza, hogy a képző érzékeny a többszavas tulajdonneveket alkotó szavak számára és a kettőnél több szót tartalmazókat kevesebben fogadják el. Erre sincsen magyarázatunk, de felhívjuk a figyelmet arra, hogy az *s*-képzős jelzők sem tűrik meg a kettőnél több elemet, pl. *a (?*nagy) zöld kala-*

*pos (vadászok), a (?*három) zöld kalapos (vadászok)* – abban az értelemben, hogy „a kalap nagy és zöld”, illetve „három zöld kalapjuk van”.¹²

Térjünk vissza egy pillanatra az (1a) állításra, amely azért korlátozza a képző produktivitását a főnevekre, mert a névutók, melyekhez szintén csatlakozhat, zárt osztályt alkotnak. Csakhogy már fent is láttuk, hogy az *-i* képző számos esetben nem főnévhez, hanem főnévi csoporthoz, más szóval szintagmához kapcsolódik. Következésképpen most sem csupán egy névutóra tesszük rá a képzőt, hiszen önállóan meg sem jelenhetnek, l. (17a) hanem egy teljes névutós kifejezésre, azaz ismét csak szintagmára, akár referenciális (17b), akár nem az (17c).

- (17) a. a *mögötti/*előtti/*melletti fa
 b. az Anna mögötti/előtti/melletti fa
 c. Sok ház melletti villanyoszlopot ki fognak cserélni.

Ismeretes, hogy a magyarban a főnévi fej mögé is elhelyezhető a névutós kifejezés, pl. *a fa Anna mögött/előtt/mellett*, amely kifejezés ugyanazt jelenti, mint a (17b), csak nem mindig használható ugyanazokban a mondatbeli helyzetekben. Ha a két kifejezés ugyanolyan típusú módosítást valósít meg, akkor a szerkezetüknek is hasonlóknak kell lenniük. A névutós kifejezést PP-vel, az *i*-képzős szintagmát I-MOD-P-vel jelölve az alábbi struktúrákat rendelhetjük hozzájuk.

- (18) a. [DP a [NP [I-MOD-P [PP Pál mögött] -i] fa]]
 b. [DP a [NP fa [PP Pál mögött]]]

A mutatószavas névutós kifejezések révén további bizonyítékot kapunk arra, hogy az *-i* képző nem a névutóhoz, hanem a teljes névutós szerkezethez tapad hozzá. A névutók – ugyanúgy, mint a ragok – a mutatószón is megjelennek, de ekkor az ilyen szintagmák *i*-képzős alakjaiban a mutatószó névutója nem *i*-képzős formában van jelen.¹³

- (19) a. *az [ez előtt-i a ház előtt-i] fa
 b. az [ez előtt a ház előtt]-i fa
 c. [DP az [NP [I-MOD-P [PP ez előtt a ház előtt] -i] fa]]

Az a tény, hogy a képző csak egyszer jelenik meg és az egész névutós szerkezet végén, nem tesz más elemzést elfogadhatóvá, mint azt, amely szerint a képző a PP-re kerül rá, jöllehet morfológiai értelemben a névutóval alkot egyetlen szót, ahogy ezt az ún. zárójeles paradoxonok tárgyalásakor annakidején bemutattuk (KE-NESEI 1996).

¹² Kivéve persze, ha a melléknevet módosítja a további elem, pl. *a feltűnően zöld kalapos vadászok*, de az elemek száma ekkor is kettő, csak az egyiknek van belső szerkezete, azaz saját módosítója.

¹³ Ezt a megfigyelést ANDREW SPENCERnek (személyes közlés, 2010) köszönhetem.

Nem minden névutó veheti fel a képzőt. A forrást/eredetet és a helyet jelölők igen, de célt kifejezők nem, míg például az irányt jelölő két azonos jelentésű névutó közül az egyik igen, a másik nem.¹⁴

- (20) a. a ház mögüli/felőli/alóli felbukkanás
 b. *a ház eléi/feléi/mögéi futás
 c. *a réten áti gyaloglás
 d. a réten keresztüli gyaloglás

Az időre vagy más körülményre utaló névutós szerkezetek is lehetnek *i*-képzősek.

- (21) a. az előadás előtti/alatti/utáni izgatottság
 b. a tanár általi feleltetés

Ezen kívül igen sok hely- és időhatározószó is felveheti a képzőt, jóllehet ezek is zárt elemosztályokba tartoznak, de az ezekből képzett szavak sokkal inkább eleget tesznek a melléknévi kritériumoknak, mint a legtöbb *i*-képzős társuk, hiszen ők lehetnek állítmányok is, sőt némelyikük fokozható is: *ottani, mai, tavaszi, decemberi* stb. Felhozhatnánk a határozószói osztályozásuk ellen, hogy van, amelyik főnévi eredetű, pl. a *tavaszi* és a *decemberi*, de ennek ellentmond az itt idézett *i*-képzős formájukban működő értelmezésük. Jóllehet a (22a–b) mondatokban e két jelző valóban nem utal időpontra, és ennél fogva használatuk nem referenciális és itt a *tavaszi*, illetve *december* főnévből vannak képezve, a (22c–d) mondatokban már más a helyzet: itt csak úgy lehet érteni őket, hogy „a következő tavasszal létrejövő találkozás”, illetve „a múlt decemberi előadás”, azaz deiktikus használatot mutatnak. Itt csak mellékesen jegyzem meg, hogy e példák is azt a felfogásomat igazolják, hogy a szavak jelentése a mondatban dől el, ott válik véglegessé és pontosan értelmezhetővé, vö. KENESEI 2013.

- (22) a. A tavaszi zöldség egészséges.
 b. A decemberi óra számítani lehet.
 c. Ezt majd megbeszéljük a tavaszi találkozónkon.
 d. A decemberi előadásod sikerült a legjobban.

Persze a kétségtelenül referenciális értelmű összetettebb szerkezeteknél, valamint a földrajzi nevek esetében ilyen kétségek nem merülnek fel: *2001. szeptember 11-i, londoni, amerikai, dunai, mátrai* stb.

A határozószóból képzett lexikalizált (minősítő) melléknévek mellett, mint amilyen a 'modern, korszerű' értelemben használatos *mai* (vö. *egyre maibbak a képeid, nagyon mai festészet; ez az irányzat igazán mai*), a referenciális, és ezért véleményem szerint nem lexikalizált, hanem *ad hoc* módon, alkalmilag képzett

¹⁴ Egyik lektorom indoklást is kért e meglepő példákhoz. Sajnos egyelőre értetlenül állok a jelenség előtt.

mai módosító nem jelenhet meg a minősítő melléknév számára elérhető pozíciókban, pl. *a (*nagyon) mai(*bb) vendégek; *Ezek a vendégek maiak.*

Mint már fentebb említettem, sokan hibásnak tartják a többszavas tulajdonnevek *i*-képzős alakját. Az ilyenkor alkalmazható eljárás a *-beli* „félszót” veszi igénybe, de akkor is ez történik, ha az adott tulajdonnév, pl. országnév leíró jellegű, azaz értelmezhető.¹⁵

- (23) a. a Modern Demokrata Párt-beli/%-i választások
 b. az Egyesült Államok-beli/*-i törvények
 c. az Európai Unió-s/-beli/*-i tárgyalások
 d. a Szovjetunió-beli/*-i perek
 e. a Bissau Guinea-beli/-i minisztériumok
 f. a Fülöp-szigetek-beli/-i áradások

Akiknek a (23a) *i*-képzős formája nem fogadható el, azok kénytelenek a *-beli* félszót elhelyezni a tulajdonnéven. (23b-d) leíró, azaz jelzős kifejezések, bár tulajdonnevek, ezért az *i*-képzős forma nem alkalmazható. (23e) töve nyilvánvalóan értelmezhetetlen, és úgy látszik, hogy mivel a *Fülöp* tulajdonnév is az, ezért (23f)-ben a mindig alkalmazható *-beli* végződésű alak mellett az *i*-képzős is lehetséges.

Nem meglepő ezek után, hogy a köznevekkel alkotott referenciális kifejezések sem vehetik fel az *-i* képzőt, hanem esetükben is a másik alternatíva az egyedüli kiút.

- (24) a. a magas ház-beli/*-i állapotok
 b. az utcánk-beli/*-i helyzet

Persze ha a *magasház* szóösszetételt tekintjük, amely nyilvánvalóan nem referenciális, akkor az *i*-képzős alakkal semmi gond nincsen, pl. *magasházi liftek*. Tudomásunk szerint az *i*-képzős kifejezéseknek ezeket a tulajdonságait még nem írták le a magyar nyelvészeti irodalomban.

Lássuk ezek után, hol is tartunk. Az *-i* toldalékot önálló szavakhoz és többszavas kifejezésekhez lehet csatolni. Amennyiben önálló szóra kerül, akkor relációs melléknévet képez, és az N+N összetételek, illetve az összetételekhez hasonló formájú ún. főnévi módosítók számára kínál alternatívát, amikor ezek nem lehetségesek vagy csak bizonyos jelentésben fordulhatnak elő, például a főnévi fej argumentumaként, amikor is az *i*-képzős alak egy másik, nem-argumentumi szerep kifejezésére szolgál.

Az *-i* toldalék szintagmához csatlakozva is létrehozhat *i*-módosítót. Ez esetben a szintagma lehet:

¹⁵ A „félszó” terminushoz l. KENESEI 2000. A (23) lista egyes elemeiről, különösen a (23e–f)-ről megoszlanak a vélemények.

- a) szó méretű referenciális tulajdonnév, amely személyeket vagy földrajzi helyeket jelöl, vagy deiktikus idő- és helyhatározószó;
- b) több szóból álló időre vagy helyre utaló főnévi csoport, intézménynév (tulajdonnév);
- c) több szóból álló helyre vagy időre utaló névutós kifejezés.

A felsorolt tulajdonságok közül sok mindenre nincsen magyarázatunk. Az még érthető, hogy a névutós kifejezéseket lehet úgy tekinteni, mint amelyek két tagból, azaz egy NP/DP + P szerkezetből állnak, de nem tudjuk, hogy miért nem engedi meg legalábbis a beszélők egy csoportja, hogy a kettőnél több szóból álló intézménynevek felvegyék az *-i* toldalékot, vagy hogy az intézménynevekre miért lehet rátenni a képzőt, amikor a köznévi fejű főnévi csoportokra nem, hogy miért lehet kettőnél több szóból álló időhatározói kifejezés is a képzés alapja és így tovább. E problémák megoldása tehát még várat magára.

6. A tényt, cselekvést jelentő főnévi csoportok viselkedése

A nemzetközi irodalomban az 1980-as évek végétől kezdve figyeltek fel egyes főneveknek arra a tulajdonságára, hogy argumentumaikat nemcsak a birtokos szerkezetben birtokosi funkcióban lévő főnévi csoportokkal, de jelzőszerű szerkezetekkel is ki tudják fejezni (KAYNE 1981, ROEPER 1987, GRIMSHAW 1990, GIORGI – LONGOBARDI 1991).

- (25) a. Libya's Egyptian attack
Líbia-POSS egyiptomi támadás
'Líbia egyiptomi támadása (= Líbia megtámadta Egyiptomot)'
- b. the Egyptian attack on Libya
az egyiptomi támadás SUP Líbia
'az egyiptomi támadás Líbia ellen'

GIORGI – LONGOBARDI (1991: 125–129) „referenciális melléknévnek” nevezik az *Egyptian* szót, amely a (25a)-ban a Téma tematikus szerepet hordozza. Ugyanez a szó a (25b)-ben az Ágens szereppel azonosítható. Szigorúan szólva egyik példában sem referenciális a használata, ami azzal is jár, hogy tematikus szerepeket sem lehet hozzárendelni, és ezt az alábbi példák is tanúsítják, melyekben csak értelmi fordítást adunk meg.

- (26) a. Libya attacked *Egypt* but *it* wasn't occupied at once.
'Líbia megtámadta Egyiptomot, de azt nem foglalta el rögtön.'
- b. *Libya's *Egyptian* attack was quick but *it* wasn't occupied at once.
'*Líbia egyiptomi támadása gyors volt, de azt nem foglalta el rögtön.'

Mivel a jelző (illetve a tövében lévő tulajdonnév) és a dőlt betűvel szedett névmás között nem áll fenn koreferencia, a referenciális értelmezés csak a fentebb is használatos fogalmi-jelentésbeli értelemben lehetséges, nem pedig a valódi szintaktikai argumentumnak megfelelő módon, mint a (26a) esetében. Ez egybevág GRIMSHAW (1990) nézetével, amely szerint az *attack* 'támadás' és társai argumentumszerkezet nélküli, eredményt jelző főnevek – szemben a tényt, cselekvést kifejező fővekekkel, amelyeknek van argumentumszerkezetük.

A magyarban az *i*-képzős jelzőknek köszönhetően a helyzet bonyolultabb az iménti példánál. Amint azt GRIMSHAW (1990) követve SZABOLCSI – LACZKÓ (1992) bemutatta, a cselekvésnév (nomen actionis) a magyarban is két változatban létezik. Az eredményt kifejezőknek, mint amilyen a *támadás*, nincs argumentumszerkezetük, de lehet fogalmi-szemantikai keretük, amelyben a főnévi csoport vagy éppen az *i*-képzős jelző veheti fel azt a tematikus szerepet, ami jelentésében összefér a főnévi fej jelentésével. SZABOLCSI – LACZKÓ szerint ha a főnévi fejnek argumentuma(i) van(nak), akkor annak/azoknak kötelező megjelennie/ük. A *támadás* főnév azonban tökéletesen megáll a „saját lábán”, minden argumentum nélkül. A tényt, cselekvést kifejező deverbális fővekeknek viszont kötelező legalább a belső argumentumukkal együtt megjelenni. A cselekvésnevek általában igéből képzett főnevek, ezen belül a tényt, cselekvést – nem pedig eredményt – jelölő főnevek azonban többnyire igekötős igék nominalizációi.

(27) a. a támadás	b. *a megtámadás
c. Egyiptom (líbiai) támadása	d. Egyiptom (líbiai) megtámadása
e. a líbiai támadás	f. *a líbiai megtámadás

A (27a, c) főnévi fejei eredményt kifejező főnevek, röviden eredménynevek: állhatnak magukban vagy kapcsolni lehet őket olyan kifejezésekkel, amelyek megfeleltethetők a főnév tövében álló ige tematikus szerepeinek. (27c, e)-ben az *Egyiptom* vagy a *líbiai* lehet akár az Ágens, akár a Téma, azaz a 'támadó' vagy a 'megtámadott'.

A tényt, cselekvést jelölő főnév (27b, d, f)-ben megköveteli a belső (Téma) argumentumának a jelenlétét, külső (Ágens) argumentuma azonban nem szükséges. Ami bennünket a legjobban érdekel itt, az az *i*-képzős módosító szerepe. Ez ugyanis nem lehet belső argumentum, vö. (27d, f), és ez egybevág KAYNE (1981), valamint GIORGI – LONGOBARDI (1991: 125-9) megfigyeléseivel, miszerint a referenciális jelzők nem lehetnek belső argumentumok, vagyis nem lehet Téma szerepük. Ebből következik, hogy (27d)-nek csak egyetlen értelmezése van: Egyiptomot támadta meg Líbia – szemben (27c)-vel, amelyet bármely irányú támadással össze lehet egyeztetni. Más szóval az *i*-képzős módosító a konceptuális-szemantikai keretben van értelmezve, nem kötelező külső (Ágens) argumentumként.

Ha most tovább vizsgáljuk az *i*-képzős módosítókat, újabb érdekességekre bukkanhatunk. Az olyan országnévek, amelyekben az *ország* szó is szerepel, másként viselkednek, mint azok, amelyekben e szó nincsen benne.

- (28) a. Egyiptom magyar támadása
 (= Egyiptom támadja Magyarországot vagy Magyarország támadja Egyiptomot)
 b. Egyiptom magyarországi támadása
 (= Egyiptom támadja Magyarországot, de *Magyarország támadja Egyiptomot)
 c. *Egyiptom magyarországi megtámadása

A (28a)-beli „hétköznapi” melléknév, a *magyar*, bármelyik tematikus szereppel rokonítható, vagyis lehet Ágens (támadó) vagy Téma (megtámadott). A (28b)-ben az *i*-képzős országnévnek azonban nem lehet Ágens szerepe, s ezt még jobban mutatja a (28c), amelyben mivel az *Egyiptom* Téma kell legyen, az *i*-képzős módosítónak nem juthat más szerep, mint az Ágens, de azt nem veheti fel. Igen meglepő, hogy ez a megszorítás csak az *ország* szót tartalmazó országnévekre érvényes, minden más formájú országnév összekapcsolható az ágensi szereppel.

- (29) a. *Líbia olaszországi megtámadása
 b. Líbia itáliai megtámadása
 c. Líbia thaiföldi megtámadása

Az *i*-képzős módosítóknak a sokoldalúsága nem korlátozódik a földrajzi nevekre. Az *i*-módosítók az eredményt kifejező cselekvésnevek mellett is számos feladatot láthatnak el.¹⁶

- (30) a. a tanterv professzori előterjesztése
 b. Kovács tanár úr professzori előterjesztése

A (30a)-ban az *i*-módosító lehet Ágens, de kifejezheti az előterjesztés minőségét vagy módját is („professzori szintű”). A (30b)-ben ezekhez az értelmezésekhez még hozzájön a másodlagos predikátumi szerep („professzornak terjesztik elő”). Következésképpen az eredménynevek mintegy „felszabadítják” az *i*-módosító értelmezési lehetőségeit és gyakorlatilag minden lehetőség nyitva áll, ami csak összefér a főnévi fej jelentésével. Utolsó példánk is ezt a szabadságot illusztrálja.

- (31) az egyetemi leépítések
 (= az egyetemen, az egyetem(ek)et, az egyetem által, ...)

¹⁶ Itt utalunk vissza a (15) példasorra és a *semmelweisi meghívás* alternatív értelmezésére: az *i*-módosító fogalmi szerepe itt sem lehet Téma, de Ágens igen.

Az itt tapasztaltak összefüggnek a 3. részben tett megállapításainkkal, amikor azt fejtegettük, hogy az N+N összetételekben az előtag az argumentum szerepét tölti be, ezzel szemben az N+i – N szerkezetben az *i*-módosító szabadon választhat a fejjel összeférhető szerepek között.

7. Összegzés

Ebben a cikkben azt mutattuk be, hogy egy látszólag egyszerű képző mennyi meglepetést tartogat, ha elkezdjük tüzetesen vizsgálni.

Az *i*-módosítókat létrehozó *-i* toldalék megállapításaink szerint:

- 1) produktívan kizárólag relációs, azaz nem minősítő használatú mellékneveket képez;
- 2) önálló szóhoz vagy szintagmához járulhat;
- 3) ha szóhoz járul, akkor az N+N összetételek és az N–N főnévi módosítás mellett kínál föl egy további főnévi módosítói alternatívát;
- 4) ha szintagmához kapcsolódik, akkor a szintagma lehet
 - a) személyt vagy helyet jelölő korlátozott méretű tulajdonnév,
 - b) helyet vagy időt jelölő referenciális határozószó,
 - c) időt jelentő korlátozott méretű kifejezés,
 - d) bármilyen belső szerkezetű névutós szerkezet;
- 5) cselekvésnév (nomen actionis) esetében argumentumszerű kifejezéseket alkot a fogalmi-szemantikai értelmezésben – még a tény, cselekvés jelölő főnévi fejek mellett is, amelyek megengednek, illetve megkövetelik valódi argumentum(ok) jelenlétét.

A jelöletlen, azaz *-i* toldalék nélküli főnevek vagy DP-k az összetételekben, illetve a tény, cselekvést jelölő főnévi fejek mellett argumentumszerepben vannak, amely szerep az *i*-toldalékos elemek számára nem betölthető funkció, ezért ezek csak a főnévi fejjel összeegyeztethető fogalmi-szemantikai keret lehetőségei között választhatnak.

A szakirodalomban főnévi módosítóknak nevezett kifejezéseknek tehát két altípusát mutattuk ki a magyarban: az egyik az N–N típusú, eddig összetételeknek tartott szerkezetek előtagja, a másik az *-i* képzővel ellátott főnév. Az *-i* képző továbbá szintagmák DP vagy PP alapú prenominalis módosítóját hozhatja létre, valamint deverbális főnévi fejek előtt elhelyezkedve fogalmi-szemantikai értelemben a fej jelentésével összeférhető körülmények vagy funkciók megnevezését teszi lehetővé.

Vizsgálatunknak mintegy mellékszálaként felállítottuk a magyar nyelv módosítóinak új csoportosítását is: megkülönböztettük a főnévi módosítás két fajtáját és elválasztottuk őket a főnévi összetételektől, továbbá megállapítottuk, mely elemek tartoznak a relációs melléknevek közé, amelyek élesen elválnak a minő-

sító használatú melléknvektől – jóllehet ugyanaz a szóalak egyszerre mindkét csoportba is tartozhat, természetesen más-más jelentésben.

Irodalom

- BALLY, CHARLES (1944), *Linguistique générale et linguistique française*. Francke, Bern.
- BISETTO, ANTONIETTA (2010), Relational adjectives crosslinguistically. *Lingue e Linguaggio* 9: 65–85.
- FÁBREGAS, ANTONIO (2005), The definition of the grammatical category in a syntactically oriented morphology. Unpublished Ph.D. Dissertation. Universidad Autónoma de Madrid – Instituto Universitario Ortega y Gasset, Madrid.
- FÁBREGAS, ANTONIO (2007), The internal structure of relational adjectives. *Probus* 19: 1–36.
- FRADIN, BERNARD (2007), Three puzzles about denominal adjectives in *-eux*. *Acta Linguistica Hungarica* 54: 3–32.
- FRADIN, BERNARD (2008), On the semantics of denominal adjectives. In: BOOIJ, GEERT – RALLI, ANGELA – SCALISE, SERGIO (eds), *On line proceedings of the 6th Mediterranean Morphology Meeting*. September 27–30 2007. Ithaca, Greece. http://lmgd.philology.upatras.gr/el/research/downloads/MMM6_Proceedings.pdf
- CINQUE, GUGLIELMO (2010), *The syntax of adjectives. A comparative study*. The MIT Press, Cambridge MA.
- GIORGI, ALESSANDRA – LONGOBARDI, GIUSEPPE (1991), *The syntax of noun phrases: Configuration, parameters and empty categories*. Cambridge University Press, Cambridge.
- GRIMSHAW, JANE (1990), *Argument structure*. The MIT Press, Cambridge MA.
- HASPELMATH, MARTIN – SIMS, ANDREA D. (2010), *Understanding Morphology*. Hodder Education, London.
- HETZRON, ROBERT (1978), On the relative order of adjectives. In: SEILER, HANSJAKOB (ed.), *Language universals*. Narr, Tübingen. 165–184.
- KAYNE, RICHARD S. (1981), Unambiguous paths. In: MAY, ROBERT – KOSTER, JAN (eds), *Levels of syntactic representations*. Foris, Dordrecht. 143–184.
- KENESEI ISTVÁN (1996), A szintagma alapú képzésekről. *Nyelvtudományi Közlemények* 95: 101–118.
- KENESEI ISTVÁN (2000), Szavak, szófajok, toldalékok. In: KIEFER FERENC (szerk.), *Strukturális magyar nyelvtan. 3. Morfológia*, Akadémiai Kiadó, Budapest. 75–136.
- KENESEI ISTVÁN (2010), How many word classes are there after all? Paper presented at the 14th International Morphology Meeting, May 13–16, 2010, Budapest. http://www.nytud.hu/eng/kenesei/word_classes.pdf.
- KENESEI ISTVÁN (2014), A kreativitás, mint a nyelvészet kognitív fordulatának kulcseleme. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 25: 17–46.
- KESZLER BORBÁLA (szerk.) (2000), *Magyar grammatika*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- KICSI SÁNDOR ANDRÁS – KÁLMÁN LÁSZLÓ (2012), Újra a tulajdonnevekről. *Nyelvtudományi Közlemények* 108: 381–392.
- KIEFER FERENC – LADÁNYI MÁRIA (2000), Morfoszintaktikailag semleges szóképzés. In: KIEFER FERENC (szerk.), *Morfológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 165–214.
- KOSHIISHI, TETSUYA (2011), *Collateral adjectives and related issues*. Lang, Bern.

-
- LADÁNYI MÁRIA (2007), Produktivitás és analógia a szóképzésben. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- MCNALLY, LOUISE – BOLEDA, GEMMA (2004), Relational adjectives as properties of kinds. In: BONAMI, OLIVIER – CABREDO HOFHERR, PATRICIA (eds), *Empirical issues in formal syntax and semantics*. 5. Lang, Berlin. 179–196.
- MEZHEVICH, ILANA (2002), English compounds and Russian relational adjectives. In: MORRISON, GEOFFREY STEWART – ZSOLDOS, LES (eds), *Proceedings of the North West Linguistics Conference 2002*. Simon Fraser University Linguistics Graduate Student Association, Burnaby BC, Canada. 95–114.
- NIKOLAEVA, IRINA – SPENCER, ANDREW (2012), Possession and modification: A perspective from Canonical Typology. In: BROWN, DUNSTAN – CHUMAKINA, MARINA – CORBETT, GREVILLE G. (eds), *Canonical morphology and syntax*. Oxford University Press, Oxford. 207–238.
- ROEPER, THOMAS (1987), Implicit arguments and the head-complement relation. *Linguistic Inquiry* 18: 267–310.
- RUZSICZKY ÉVA (1961), A szóképzés. In: TOMPA JÓZSEF (szerk.), *A mai magyar nyelv rendszere*. I. Akadémiai Kiadó, Budapest. 333–420.
- SZABOLCSI ANNA – LACZKÓ TIBOR (1992), A főnévi csoport szerkezete. In: KIEFER FERENC (szerk.), *Strukturális magyar nyelvtan*. I. Mondattan. Akadémiai Kiadó, Budapest. 179–298.